

Het vreemdelingenverkeer in 1963

Nadat vijf jaren lang de deviezenontvangsten uit het vreemdelingenverkeer de uitgaven van Nederlandse reizigers in het buitenland hebben overtroffen, is in het vorig jaar een omslag gekomen. De door De Nederlandsche Bank en het Centraal Bureau voor de Statistiek gepubliceerde ¹⁾ „betalingsbalans over 1963 op transactiebasis” geeft aan dat tegenover f. 759 mln. ontvangsten f. 801 mln. deviezenuitgaven staan, derhalve een nadelig saldo van f. 42 mln. tegenover een batig saldo van rond f. 20 mln. in de drie voorafgaande jaren en 10, resp. 6 in 1959 en 1958.

Deze omslag in de reisverkeersbalans wekt minder verbazing dan de hoogte der kwartaalcijfers. Wat dit niveau betreft moet allereerst gesteld worden dat de cijfers over 1963 nog een voorlopig karakter dragen. Wie deze gegevens documenteert, wordt

herhaaldelijk geconfronteerd met verbeterde cijfers, met name aan de ontvangtzijde. Dit vindt zijn oorzaak in een overboeking van ontvangsten wegens aanschaf van niet-toeristische goederen naar de handelsbalans. De baten van deze goederenaankopen verschijnen in de nationale rekeningen — tezamen met o.m. de goederenaanschaf van buitenlanders

in de grensstreek — onder de post „consumptie van buitenlanders in (Nederlandse) winkels” (in 1962 f. 640 mln.). Deze correctie achteraf bedroeg over het jaar 1962 niet minder dan f. 42 mln. Het is geenszins uitgesloten dat over het afgelopen jaar eveneens een verlaging van die orde van grootte wordt toegepast. Het aldus verkregen ontvangstcijfer van ca. f. 720 mln. zou ongeveer 10 pCt. hoger liggen dan het jaarcijfer over 1962, een aanvaardbaar stijgingspercentage gezien de vermeerdering van het buitenlandse bezoek (o.m. van hotelovernachtingen met 6½ pCt.) en de stijging van het horecaprijspeil met ca. 3 pCt.

Uitgaande van de thans bekende kwartaalcijfers toont de tabel duidelijk aan welke veranderingen zich in 1963 hebben voorgedaan:

1. Een belangrijke toeneming van de uitgaven voor een wintervakantie.
2. Een negatief saldo van f. 53 mln. i.p.v. f. 33 mln. in het derde kwartaal, gevolg van welvaartsstijging, toe-

genomen autobezit en achtereenvolgens twee zeer natte en twee erg koude zomers.

3. Een vermindering van het batig saldo in het laatste kwartaal.

Bezien wij de ontwikkeling over iets langere termijn dan valt het niveauverschil van 1960 met 1963 sterk op: de ontvangsten stegen van f. 502 tot f. 759 mln., de uitgaven zelfs met tweederde (f. 483 - f. 801 mln.). Ofschoon deze cijfers ook bestedingen van zakenreizigers omvatten en derhalve de reisactiviteiten van Nederlandse en buitenlandse exporteurs weerspiegelen (doorgaans reist een exporteur meer naar het buitenland ter vergroting van zijn afzet dan de importeur ter verkrijging van goederen), is het duidelijk dat de vakantiebestedingen in de ontvangsten

en uitgaven van het vreemdelingenverkeer een steeds meer voornamelijk plaats innemen. Als de verwachting gerechtvaardigd is dat de uitgaven van Nederlanders in den vreemde in 1960 voor 30 pCt. een zakelijke oorzaak hadden, dan lijkt voor 1963 een percentage hiervoor van 25 waarschijnlijk. Dit betekent dan een toeneming van vakantie-uitgaven van landgenoten in het buitenland van

f. 483 mln. minus 30 pCt. in 1960 tot f. 801 mln. minus 25 pCt. in het vorig jaar, d.w.z. met 82 pCt.! Rekening houdend met prijsstijgingen in het buitenland houdt dit niettemin in een vermeerdering der uitgaven in volume met drievierde.

Daar het vakantiebestedingsonderzoek van het C.B.S. over 1960 een trek naar het buitenland aanwees van bijna 12 pCt. der bevolking, zou dit percentage het vorig jaar opgelopen kunnen zijn tot ca. 20! (Ook reizen naar verder verwijderde gebieden spelen natuurlijk een rol in de omvang der bestedingen). En wat moet dan 1964 niet brengen met een stijging van de loonsom per werknemer in bedrijven die mogelijk tweemaal zo groot zal zijn als die van 9 pCt. van het vorig jaar? Een besteding van een miljard gulden door het uitgaande vreemdelingenverkeer lijkt waarschijnlijk; daardoor zal het reisverkeer het negatieve saldo van de Nederlandse betalingsbalans in dit jaar met ongeveer f. 200 mln. verhogen in tegenstelling tot een vermindering met f. 20 mln. in 1962.

Voorschoten.

Dr. M. C. TIDEMAN.

Deviezenontvangsten en -uitgaven van het reisverkeer in 1962 en 1963

(per kwartaal in mln. guldens)

	Eerste kw.		Tweede kw.		Derde kw.		Vierde kw.	
	1962	1963	1962	1963	1962	1963	1962	1963
Ontvangsten	85	96	179	202	240	286	146	175
Uitgaven	91	119	147	176	273	339	117	167
Saldi	- 6	-23	+32	+26	-33	-53	+29	+ 8

INHOUD

	Blz.		Blz.
Het vreemdelingenverkeer in 1963, door Dr. M. C. Tideman	599	Economie en volkshuisvesting, door Drs. R. F. M. Lubbers	604
De bankfusies en de industrie, door Dr. A. de Jong	600	Het agrarisch dilemma, door A. N. J. Vriens	606
Feiten en problemen rondom de administratieve automatisering (I), door H. Reinoud	601	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	609

De bankfusies en de industrie

Na de stroom jaarverslagen, die betrekking hadden op 1963 en over het algemeen niet ongunstig waren, volgt thans een stroom emissies. Aanzienlijke bedragen aan aandelen, converteerbare obligaties, gewone obligaties worden in een snel tempo via de beurs geplaatst. Tegelijkertijd is de beurs weinig opgewekt, zodat de koersen veelal flauw zijn, zij het ook op een vrij hoog niveau. De weinige vraag naar reeds genoteerde aandelen hangt mogelijk ook samen met de emissie-activiteit.

Vele industriële bedrijven, wier jaarverslagen daartoe in staat stellen, pogen op korte termijn langlopende middelen aan te trekken voor hun investeringen. Op zichzelf niet ongunstig voor de bedrijven, die de orders voor deze investeringen ontvangen. Hoe staat het met de bedrijven, wier aandelen niet aan de beurs genoteerd worden? Ook die hebben in vele gevallen behoefte aan kapitaal, d.w.z. langlopende middelen. Een beperkt aantal zal in staat zijn ondershands aandelen te plaatsen, het merendeel niet.

De banken in Nederland zijn groot geworden door financiering van kortlopende transacties. Zij waren in feite handelsbanken. De normale handelstransactie is een kortlopende affaire, die bij overzeese export en import hoogstens enige maanden in beslag neemt. Op dit terrein concurreren de banken elkaar; zij hebben er belang bij zoveel mogelijk transacties, met het daaraan verbonden risico, tot zich te trekken. Het verzorgen van het maximum aantal krediettransacties is een reden steeds meer bijkantoren te openen.

- De groei van het bankwezen had tot nu toe niet tot gevolg, dat de concurrentie tussen de banken minder werd. Integendeel. De landbouwkredietbanken begaven zich steeds meer op terrein buiten de landbouw en zijn niet afkerig van relaties met de industrie en de handel.

Bij de kredietverlening op korte termijn neemt dus de concurrentie toe. De algemene dienstverlening van de banken aan het bedrijfsleven wordt gaarne overgenomen door instellingen, die zich hiermee tot nu toe niet bezig hielden. Genoemd werden reeds de landbouwkredietbanken. Ook de spaarbanken worden actiever op dit terrein. De uitbreiding van het apparaat, dat ter beschikking staat van de kredietvragers, wijst, afgezien van toenemende concurrentie, op de mogelijkheid van een grotere vraag en nog niet op een andere samenstelling van de vraag, in die zin, dat andersoortige kredieten worden gevraagd. Dit hoewel er op de kredietmarkt enkele nieuwe leveranciers verschenen, nl. de institutionele beleggers. De pensioenfonds en levensverzekeringsmaatschappijen, die grote kapitalen op lange termijn ter beschikking hebben, bewegen zich steeds meer op het gebied van financiering op lange termijn der industrie. De ondershandse lening is reeds een algemeen verschijnsel geworden. Het feit, dat de industrie op grote schaal gebruik maakt van de mogelijkheid ondershands lang kapitaal aan te trekken, wijst in de richting van een nieuwe ontwikkeling bij de kredietverlening.

Als motieven voor de beide bankfusies worden in de communiqués genoemd de concentratie in het bedrijfsleven, de concurrentie tussen de banken, de aanpassing van de bedrijfsgrootte aan de verhoudingen in het buitenland en voorts rationalisatie van de organisatie.

De concentratie in het bedrijfsleven heeft o.m. tot gevolg gehad, dat belangrijke saldi door zeer grote onder-

nemingen aangehouden bij de banken vrijwel alleen op zeer korte tot korte termijn door de banken kunnen worden gebruikt. Bankconcentratie heeft het voordeel, dat een besluit van een zeer grote cliënt tot investering van een aanzienlijk deel van het aangehouden banksaldo, aanleiding geeft tot minder overboekingen buiten de bank. Een groter aantal leveranciers, dat betaald wordt uit dit saldo, zal een rekening houden bij dezelfde bank. De concurrentie tussen de banken en de rationalisatie van de organisatie zijn evenzo motieven voor een concentratie in het bankwezen.

Het genoemde motief: aanpassing van de bedrijfsgrootte aan de verhoudingen in het buitenland, is minder duidelijk. Bedoeld zal zijn de grootte der banken in verhouding tot omvang en samenstelling der cliënten in Nederland en in het buitenland. Zolang de banken in Nederland kortlopende transacties financieren, zal de vraag of de banken te klein waren voor zich aandienende transacties toch wel ontkennend beantwoord moeten worden. Er zullen geen kortlopende transacties geweest zijn, die de Nederlandse banken alleen of in samenwerking niet aankonden. Dat het buitenland grotere service kan verlenen — dank zij de bedrijfsgrootte — zal zich nauwelijks hebben voorgedaan. En dat de verhoudingen door de fusie zoveel gunstiger zullen worden ten opzichte van het buitenland lijkt dan ook nogal betrekkelijk. Het ligt voor de hand, dat de vergelijking met het buitenland betrekking heeft op een andere wijze van kredietverlening en met name wat betreft de langere termijn. De kredietverlening op langere termijn was namelijk van oudsher voor een belangrijk deel van het buitenlandse bankwezen van grote betekenis, anders dan in Nederland.

De banken in West-Duitsland hebben een grote industrie opgebouwd en de industrie in België is nauw gelieerd met een machtig bankapparaat. De Nederlandse industrie heeft zichzelf gebouwd en vooral de eigen groei gefinancierd. In Nederland zijn er niet veel industriële bedrijven, waarvan een belangrijk pakket aandelen in het bezit van de bank is.

Het communiqué van de te vormen Amsterdam — Rotterdam Bank stelt: hierdoor wordt een aanpassing van de relatieve bedrijfsgrootte, zowel wat betreft kapitaalcracht als kredietverleningscapaciteit, aan de vaak veel grotere buitenlandse bankinstellingen van meer betekenis. Bovenstaand werd aangevoerd, dat de grootte van de (korte) krediettransacties geen bezwaar zou zijn voor de Nederlandse bankinstellingen. Ter inleiding werd vermeld, dat er vele bedrijven zijn, die langerlopend krediet — bij gebrek aan kapitaal — wensen aan te trekken. Naast interne financiering en wanneer zij reeds een langlopende ondershandse lening hebben opgenomen, is de enige bron waar zij terecht kunnen de banken, die de laatste jaren deze taak reeds ten dele op zich hebben genomen door de aantrekking van spaargelden.

De vermelde stroom van emissies doet vermoeden, dat de behoefte aan kapitaal voor investeringen door de sterk gestegen kosten en dalende winstmarges acuut is geworden. De sterke industrialisatie in Nederland doet de omvang van deze vraag snel toenemen. De banken worden voor de opgave geplaatst mee te groeien met deze vraag en te voorzien in de behoefte aan langerlopende kredieten. Concentratie van het bankwezen biedt dan o.m. het voordeel, dat de verlening van een langerlopend krediet, dat gebruikt

wordt voor investeringen, minder aanleiding geeft tot overboekingen naar andere banken, omdat meer leveranciers bij dezelfde bank een rekening aanhouden, zij het ook, dat de laatste rekening kort geld is.

De Nederlandsche Bank heeft in de geschetste ontwikkeling blijkbaar aanleiding gevonden, aan haar toestemming de voorwaarde te verbinden, dat deelnemingen van meer dan vijf procent in andere ondernemingen — lees de industrie — afhankelijk zijn van goedkeuring door De Nederlandsche Bank. Het is dus niet gewenst, dat het verstrekken van langerlopende kredieten (= kapitaal) aanleiding wordt tot, of in de vorm gebeurt van het ver-

werven van aandelen in de industriële ondernemingen. Een ontwikkeling in Belgische of Duitse richting wordt daarmede voorlopig onmogelijk. Tegen de financiering op langere termijn wordt geen bezwaar gemaakt. De Rotterdamsche Bank heeft dan ook bekend gemaakt, dat haar dochteronderneming, De Nationale Handelsbank, zich zal gaan toeleggen op speciale financieringen, met name op de kredietverlening op middellange termijn. Blijkbaar is het doel van de bankfusies, op grotere schaal langerlopende kredieten aan de industrie, ter financiering van investeringen, te verstrekken.

Wassenaar.

Dr. A. DE JONG.

Feiten en problemen rondom de administratieve automatisering

(I)

De computer als symbool van onze tijd.

Het bekende Engelse zondagsblad „The Observer” schreef dezer dagen in een hoofdartikel: „The pattern of the approaching general election campaign is becoming clearer. While Harold Wilson will appear in a scientist's white coat, one hand on a computer, Sir Alec Douglas-Home will stand modestly, but loyally, beside the British Bomb”. En in Amerikaanse kranten heeft men het laatste jaar herhaaldelijk, met varianten, uitdrukkingen als „computers fight MacNamara war” kunnen lezen.

Berichten als deze, die met vele te vermeerderen zijn, zijn tekenend voor onze tijd. Was tot voor kort het natuurwetenschappelijk-technisch symbool voor alles de atoomkracht, daarnevens begint men thans vrijwel overal in de Westerse wereld ook de computer, te pas en te onpas, als zinnebeeld van onze tijd te hanteren.

Dacht men 15 jaar geleden bij automatisering in de eerste plaats aan de vergaande zelfwerkende systemen en apparaturen in de automobiel- en andere industrieën, thans denken velen bij het woord automatisering ook en vaak in de eerste plaats aan computers in kantoren, onderzoekcentra e.d. In vele gebieden van de menselijke werkzaamheid penetreert thans de computer: bedrijfsleven en overheid, administratie en fabriek, allerlei takken van theoretische en toegepaste wetenschap, o.a. de wis- en natuurkunde, medische wetenschap, taalkunde, economie, bedrijfsorganisatie, rechtswetenschap. Omstreeks 1950 waren er in de Verenigde Staten nog slechts enkele computers in gebruik, thans zijn het er meer dan 16.000, vele meer dan een miljoen gulden per stuk kostend. Daarbij moet overigens niet alleen aan computers in beperkter zin maar ook en vooral aan daarmede verbonden elektronische randapparaturen, die binnen afzienbare tijd de computer in betekenis en geldswaarde zullen evenaren of overtreffen, worden gedacht.

Tot de positieve aspecten van de invoering van computers behoort de zeer belangrijke bijdrage, die zij kunnen leveren tot de stijging van produktiviteit en welvaart en tot de eliminatie van onaangenaam werk of onaangename werkomstandigheden.

Een belangrijk en omvangrijk gebied, waar computers thans reeds vergaand toepassing vinden, betreft de administratie. Dit laatste begrip dient daarbij ruim geïnterpreteerd te worden. In verband daarmede begint in ons land naast de uitdrukking „administratieve automatisering”

ook de aanduiding „automatisering van de bestuurlijke informatie-verwerking” ingang te vinden.

In een aantal beschouwingen zal aan de ontwikkeling van de administratieve automatisering en haar grensgebieden aandacht worden geschonken, waarbij de volgende onderwerpen aan de orde zullen komen:

- de huidige ontwikkeling
- verwante en complementaire toepassingen
- de elektronische markt
- de fabrikanten
- vorming en opleiding van leiders en deskundigen
- externe/interne werkgelegenheid en andere sociale problemen
- het werk van studie- en onderzoekcentra voor administratieve automatisering
- gebruiker en automatisering
- toepassingen in Nederland en ten slotte
- de ontwikkeling in internationaal verband.

De produktiviteitsverhoging.

Hierboven werd als een van de positieve aspecten van automatisering de produktiviteitsstijging genoemd. Hier zij vermeld, dat in bedrijven met een enigszins omvangrijke administratie nu reeds door de invoering van elektronische apparaturen verhogingen van de arbeidsproduktiviteit met tientallen procenten in enige jaren realiseerbaar zijn. Wanneer het volgend jaar de administratieve automatisering van de postcheque- en girodienst in eerste aanleg voltooid is, zal over de periode 1962/65 in totaal een stijging van de arbeidsproduktiviteit met ca. 40 pCt. bereikt blijken, terwijl een aanmerkelijke verhoging nadien tot de reële mogelijkheden behoort. Daarbij komt, dat de ervaring uitwijst, dat de introductie van computersystemen stimulerend werkt op de produktiviteit en efficiency in tal van andere sectoren van een bedrijfshuishouding. In een aantal gevallen schijnt dit zelfs het voornaamste en door de bedrijven hoogaangeslagen resultaat te zijn.

Reeds vroeger schreef ik in dit blad, dat de betreffende nevenvoordelen theoretisch ook zonder de introductie van een computer zouden kunnen worden verkregen. Theoretisch, want in de praktijk komen vele bedrijven en overheidshuishoudingen, tenzij in nood, zelden tot een diepgaand overall organisatie- en efficiency-onderzoek; zoals vaak wel het geval is bij de intro-

ductie van computertechnieken. Bij de automatisering in de fabricagesector is dezelfde ervaring opgedaan.

Velen denken, dat de belangrijke produktiviteitsstijgingen door de invoering van computertechnieken alleen voor het grootbedrijf zijn weggelegd. Dit is een misverstand; ook het middelgrote en kleine bedrijf kan op verschillende wijzen vergaand van de invoering van computers profiteren.

„Evenzo de overheidshuishoudingen?“, is een veel voorkomende vraag. Afgezien van de overheidsbedrijven, die ten dezen met particuliere bedrijven gelijk zijn te stellen, moet het antwoord voor verschillende sectoren van het openbaar bestuur bevestigend luiden, zij het dat de introductie van elektronische informatieverwerkende technieken daar moeizamer en daardoor met een belangrijk faseverschil plaatsvindt en zal plaatsvinden.

Welk een hooggestemde verwachtingen ten aanzien van het gebruik van automatische informatieverwerkende systemen bestaan, moge blijken uit het slot van een recent artikel „The boundless age of the computer“ in het Amerikaanse tijdschrift „Fortune“: „It (de computer) will doubtless go down in history not as the scourge that blew unemployment through the roof, but as the technological triumph that enabled the American economy to maintain and gradually increase the secular growth rate on which its greatness depends“. De schrijver vergeet er bij te zeggen, dat de resultaten alleen goed tot hun recht komen wanneer de invoering van de nieuwe technieken plaatsvindt binnen het kader van een doelmatige regeringspolitiek (economische politiek, onderwijs, bevordering overleg werkgevers en werknemers). Dit geldt niet alleen voor het macro-vlak, maar evenzeer voor de micro-verhoudingen. Want ook een individuele onderneming profiteert alleen ten volle van de buitengewone mogelijkheden die de invoering van computer en aanverwante technieken biedt, indien deze plaatsvindt binnen het raam van een weloverwogen alzijdig bedrijfsbeleid, waarvan grote en vooral **deskundige** aandacht voor het personeelsbeleid en kadervorming een belangrijk onderdeel is.

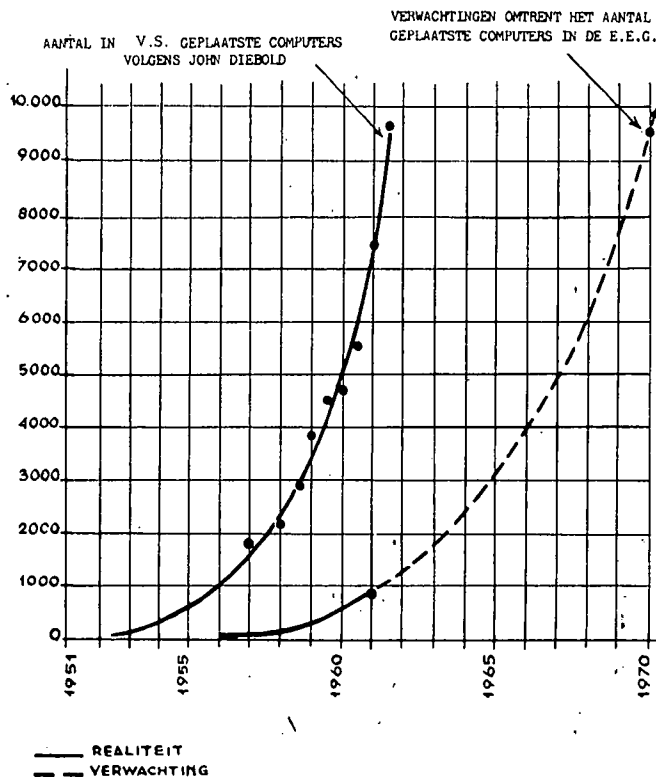
De huidige ontwikkeling.

Computers worden ook wel elektronische rekenmachines genoemd. Deze benaming is in zoverre onjuist, dat een computer veel meer doet dan alleen rekenen, bijv. ook bewaren en vergelijken van gegevens en het nemen van eenvoudige routinebeslissingen.

Wat de benaming aangaat is echter belangrijker, dat een computer in de administratie eerst dan doelmatig kan worden aangewend wanneer er een samenspel is met vaak omvangrijke en ingenieuze randapparaturen, die op grote afstand, bijv. ter plaatse waar informatie ontstaat of verstrekt moet worden, kunnen zijn opgesteld. Daarom zou men beter kunnen spreken van informatieverwerkende apparatuur of van een elektronisch ensemble of systeem, waarvan dan de computer de kern uitmaakt. In vele gevallen bedoelt men met het woord computer dit uitgebreide begrip. Daar behoeft geen al te groot bezwaar tegen te bestaan, wanneer men althans in feite denkt aan een combinatie van machines.

Het aantal computers kan overigens in de huidige fase van invoering een indicatie geven over de ontwikkeling van de elektronische administratievoering, waarbij dan bedacht moet worden dat de prijs van een computer uiteen kan lopen van enige honderdduizenden gul-

dens tot 25 miljoen gulden of meer per stuk. Een indruk van die ontwikkeling geeft de volgende grafiek, ontleend aan een in opdracht van de E.E.G. door het Studiecentrum voor Administratieve Automatisering in 1963 opgesteld rapport, getiteld „Ontwikkeling Computermarkt; Overzicht van de stand en de verwachte ontwikkeling van het gebruik van computers in Europa, in vergelijking met de Verenigde Staten“.



Het aantal geïnstalleerde computers in de Verenigde Staten dat omstreeks medio 1962 op 9.500 werd geschat, bedraagt thans reeds meer dan 16.000 (vermoedelijk 6.000 à 7.000 in bestelling). Het getal in Nederland geplaatste computers belooft momenteel 150 à 200, met ca. 100 in bestelling. Een indruk van de relatieve ontwikkeling in Europa tot 1962 geeft onderstaande tabel (eveneens ontleend aan bovengenoemd rapport „Ontwikkeling Computermarkt“).

Geïnstalleerde computers per 1.000.000 beroepsbevolking, exclusief agrarische beroepen en visserij

	1960	1961
Verenigde Staten	75	118
Zwitserland	16	35
Zweden	14	28
België	12	20
Nederland	12	20
Duitsland	9	18
Frankrijk	11	17
E.E.G. (gemiddeld)	9	17
Engeland	10	15
Italië	6	13
Oostenrijk	5	10
Noorwegen	5	9
Denemarken	1	6

Uit al deze cijfers blijkt allereerst de enorme voor- sprong van de Verenigde Staten, die in de komende jaren nog groter zal worden. Deze moet o.a. worden toegeschreven aan de krachtige stimulansen uitgaande van defensie en ruimtevaart, van de toeneming

van het getal „white collar workers”, van de prijsverhouding tussen hand- en machine-arbeid en de ontvankelijkheid van de Amerikanen voor het nieuwe in het algemeen en voor de technische ontwikkeling in het bijzonder. De snelle invoering van computers doet daar controversiële discussies ontstaan over het verband met de aanzienlijke werkloosheid ¹⁾, waarop nog wordt teruggekomen.

Wat ons land aangaat blijkt, dat Nederland in Europa een middenpositie inneemt, maar ver achter ligt bij de Verenigde Staten. De belangstelling begint toe te nemen, maar in tal van leidende kringen van ons bedrijfsleven bestaat nog onvoldoende inzicht in de grote betekenis, die de invoering van computersystemen voor de opvoering van produktiviteit en efficiency kan hebben en in het bijzonder ook welke ontspanning zij voor een niet onbelangrijk deel van de arbeidsmarkt kan betekenen. De postcheque- en girodienst, die in verband met de personeelsschaarste enige jaren geleden in een uiterst precaire positie verkeerde, heeft thans ondanks het inmiddels sterk gestegen verkeer en de aanzienlijke uitbreiding van het aantal rekeninghouders geen zorgen van betekenis meer over de personeelsvoorziening (uitgezonderd t.a.v. hoger leidend personeel en organisatiedeskundigen).

De administratieve automatisering werkt als het ware naar verschillende kanten:

1. Zij versnelt en verbetert het cijfermateriaal en de informatie in het algemeen zowel in kwantitatieve als in kwalitatieve zin, waardoor een bijdrage geleverd kan worden voor een efficiënte leiding van bedrijf en openbaar bestuur. Een belangrijk probleem daarbij is echter voorshands, dat aan de top van vele bedrijfs- en overheids-huishoudingen te weinig met de beschikbare gegevens — ook reeds nu — wordt gedaan. Een aanzienlijke verbetering ter zake is dus gewenst.

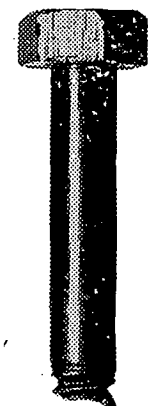
2. Zij leidt tot aanmerkelijke relatieve en vaak ook absolute besparingen op resources, zoals personeel en ruimte.

3. In verschillende gevallen blijken direct of na enige tijd aanzienlijke kostenbesparingen — waarbij dus rekening wordt gehouden met de vrij hoge kosten van apparatuur, ponskaarten e.d. — realiseerbaar.

4. Gelijk reeds opgemerkt stimuleert zij vaak het efficiency-onderzoek in een ruimer gebied dan alleen dat van de administratie.

5. De apparatuur kan in verschillende gevallen tevens gebruikt worden voor allerlei statistische, bedrijfseconomische en mathematische berekeningen. Zij stimuleert door deze mogelijkheid de invoering van daarop betrekking hebbende technieken.

6. Voor zover een groter publiek in het automatisering



deze bout kost f



Eén vitale bout breekt en de machine staat stil. Direct gevolg: de produktie stagneert. Misschien moet er een monteur uit het buitenland komen. Misschien verliest U een belangrijke order. Het risico van machinebreuk wordt door de toenemende mechanisatie steeds groter. Dit risico behoeft U niet zelf te dragen. Voor ieder bedrijf zijn er verzekeringsmogelijkheden, die de financiële gevolgen van machinebreuk opvangen. Een objectieve en de voor U meest geschikte keuze doet de assurantiemakelaar. R. Mees & Zoonen Assurantiën beschikt over een staf van deskundigen die U gaarne zal adviseren inzake het sluiten van een verzekering aangepast aan Uw speciale behoeften, en in geval van schade Uw belangen behartigt.

R. MEES & ZONEN ASSURANTIËN

Rotterdam - Amsterdam - 's-Gravenhage - Schiedam
Delft - Vlaardingen - Alblasserdam - Spijkenisse



ringsproces wordt betrokken, bijv. via het invullen of niet meer terugontvangen van girobescheiden, het ontvangen van rekeningen in de vorm van ponskaarten, die direct als betalingsopdracht kunnen worden doorgezonden e.d., is er voor- en achteruitgang, maar veelal per saldo een aanmerkelijke verbetering. Bovendien zal de achteruitgang meestal tijdelijk blijken. Ik hoop dit later nog toe te lichten.

's-Gravenhage.

H. REINOUD.

¹⁾ Zie „Een Amerikaans record” in „E.-S.B.” van 20 mei 1964.

Economie en volkshuisvesting

Wanneer men het probleem van de volkshuisvesting van de economische kant beziet, komen er enkele interessante verschijnselen naar voren. Hoe verbazingwekkend het ook klinkt, deze verschijnselen blijken in de publikaties nog niet uitputtend te zijn behandeld. Wij zullen trachten door middel van het onderstaande enig nieuw licht in het duister te brengen. Onze probleemstelling zal zich richten op een economisch aanvaardbare hoogte van de prijs voor woongenot.

Prijs van woongenot.

Opzettelijk houd ik deze terminologie zo algemeen mogelijk. Prijstechnisch gezien maakt het geen verschil of een huis gekocht wordt of gehuurd. De koop wordt immers normaliter aangegaan met behulp van een zware hypotheek, die in een groot aantal jaren geamortiseerd wordt. Een prijs wordt bepaald door vraag- en aanbodverhoudingen. De produktiekosten die ten grondslag liggen aan een huis worden éénmalig gemaakt. Het nut van een huis wordt echter *over een groot aantal jaren* afgeworpen. Het offer wat men brengt om *steeds weer* dit woongenot te hebben, is de prijs voor woongenot. Door dit verschijnsel kenmerkt een huis zich als een duurzaam consumptiegoed bij uitstek. Zowel het offer als het genot moet men over de gehele levensduur zien.

Als nu de vraag- en aanbodverhoudingen tijdens de levensduur veranderen, dan moet ik daar bij de bepaling van de economisch aanvaardbare prijs voor woongenot rekening mee houden. Over het zich wijzigen van vraag- en aanbodverhoudingen tijdens de levensduur koestert men bepaalde verwachtingen. Hoe zullen de kosten zich ontwikkelen? Welk nut denk ik te gaan trekken? Welk offer („offer” heeft hier de betekenis van alternatieve aanwendingsmogelijkheid) denk ik te gaan brengen? Het offer dat gebracht zal moeten worden om een bepaald woongenot te hebben, wordt bepaald door de kosten. Deze kosten komen tot uitdrukking in de aanbodprijs.

Wanneer wij nu de aanbodprijs over een groot aantal jaren bestuderen, dan blijkt deze prijs steeds hoger te worden. In het algemeen wordt dit voornamelijk geweten aan de beperkte bouwcapaciteit; een soort absolute schaarste dus, die de werking van het economisch principe der relatieve schaarste volledig overschaduwet. Er zijn echter minstens twee structurele verschijnselen op het economisch vlak, die in dit verband van belang zijn.

1. *De geldontwaarding.* Onze samenleving met de economische politiek die erin gevoerd wordt, wordt gekenmerkt door een seculaire geldontwaarding. Zonder hier uitvoerig op deze zaak in te gaan wil ik wijzen op de rigiditeiten van prijsbewegingen na stijgingen. Hiernaast is de inkomenscompetitie tussen de verschillende pressure-groups politiek slechts vreedzaam te houden door de nominale claim op de nominale produktie steeds weer hoger te stellen dan het op grond van de bestaande prijsverhoudingen beschikbare. Ten behoeve van cijfervoorbeelden in dit artikel zullen wij een geldontwaarding van 2 pCt. per jaar aannemen.

2. *De relatief hoge loonfactor in de woonsector.* Bij loonstijgingen zullen de onderlinge prijsverhoudingen tussen de goederen veranderen. Naarmate een produkt loonintensiever is zal het relatief duurder worden. Aangezien nu de factor loon in de bouw betrekkelijk groot is, zal het produkt huizen relatief duurder worden.

Van het verschijnsel geldontwaarding kunnen wij in principe aannemen, dat het blijvend van aard is. Bij de kwestie van de relatief grote loonfactor past een grotere voorzichtigheid. Het is immers goed mogelijk, dat bij een relatief steeds duurder worden, andere fabricagetechnieken aan de orde kunnen komen, waarbij de loonfactor kleiner is.

Een rekenvoorbeeld.

Wij stellen, dat op grond van verschijnsel 1 en 2 de bouw-prijs van een woning per jaar 4 pCt. hoger wordt. De prijs per jaar voor woongenot bedraagt een percentage x van de aanschaffingsprijs (waarbij deze x pCt. als amortisatie dient) vermeerderd met 1 pCt. voor de onderhoudskosten. Deze 1 pCt. definiëren wij echter in de jaarlijkse bouw-prijzen, zodat het absolute bedrag benodigd voor onderhoud mee stijgt. Hierachter schuilt de impliciete hypothese dat de loonfactor in deze onderhoudskosten even groot is als in de bouw. Omwille van de doorzichtigheid van het rekenvoorbeeld houden wij aan deze hypothese vast.

Wanneer wij nu als rentevoet 6 pCt. aannemen en een levensduur van 50 jaar, dan hebben wij bij een aflossings-systeem volgens annuïteiten jaarlijks 6,34 pCt. van de bouw-prijs voor rente en aflossing nodig. De prijs van een eigen woning laat zich nu berekenen op 7,34 pCt. (= 6,34 pCt. + 1 pCt.). Let wel, deze 6,34 pCt. komt neer op een absoluut gelijk blijvend bedrag 50 jaar lang. De 1 pCt. wordt gedefinieerd in de jaarlijkse bouw-kosten en stijgt dus jaarlijks met 4 pCt.

Tot zover is alles overbekend. Maar nu het volgende: hoeveel mag economisch gezien de huurprijs zijn? Als iemand voor de keus staat nu een huis te kopen of over één jaar te kopen, dan weet hij, dat hij een jaar wachten moet boeten met de gehele levensduur 4 pCt. meer aan aflossing op te brengen. Kapitaliseert hij deze 4 pCt. weer op basis van 6 pCt. rente, dan bedraagt deze meerprijs, zoals uit iedere tabel te berekenen is, $15,57 \times 4$ pCt. = 62 pCt. Wanneer het huren nu als alternatief tegenover het kopen gesteld wordt, dan zal men economisch rationeel denkend bereid zijn aan huur te betalen:

$6,34$ pCt. + 1 pCt. (onderhoudskosten) - $0,62 \times 6,34$ pCt. = $0,38 \times 6,34$ pCt. + 1 pCt. = 2,41 pCt. + 1 pCt. = 3,41 pCt.

Het verschil tussen 7,34 pCt. (zie boven) en deze 3,41 pCt. is dus nodig om iemand te bewegen nog één jaar te huren in plaats van een eigen woning te kopen. Uitgaande van goede orthodoxe economie is dus een huurprijs van 3,41 pCt. voldoende. Ziehier een verschijnsel wat wij in de werkelijkheid ook aantreffen, maar wat dan als para-economisch aangemerkt wordt.

Laten wij dit resultaat echter niet misverstaan. Het bovenstaande betekent niet, dat het verhuren van een huis een onrendabele zaak is. Onder de hypothese van gelijkblijvend woongenot tijdens de levensduur van het huis (een hypothese, die voor een groot aantal jaren geldend lijkt) kan de huurprijs jaarlijks met 4 pCt. verhoogd worden. Na een aantal jaren zal de eigen bewoning, hoewel in de aanvang duurder (namelijk 7,34 pCt. tegenover 3,41 pCt.), goedkoper worden. Hieronder geven wij een tabel, waarin naast elkaar voorkomen de huurkosten en de kosten „eigen woning” voor een aantal jaren. Als eenheid waarop de percentages betrekking hebben gelden de bouwkosten in het eerste jaar.

TABEL 1.

Jaar	Eigen woning	Huur
1	6,34 pCt. + 1 pCt. = 7,34 pCt.	2,41 pCt. + 1 pCt. = 3,41 pCt.
2	6,34 pCt. + 1,04 pCt. = 7,38 pCt.	1,04 (2,41 pCt. + 1 pCt.) = 3,55 pCt.
3	6,34 pCt. + 1,08 pCt. = 7,42 pCt.	1,082 (2,41 pCt. + 1 pCt.) = 3,69 pCt.
10	6,34 pCt. + 1,42 pCt. = 7,76 pCt.	1,423 (2,41 pCt. + 1 pCt.) = 4,85 pCt.
20	6,34 pCt. + 2,19 pCt. = 8,53 pCt.	2,191 (2,41 pCt. + 1 pCt.) = 7,47 pCt.
30	6,34 pCt. + 3,24 pCt. = 9,58 pCt.	3,243 (2,41 pCt. + 1 pCt.) = 11,06 pCt.
40	6,34 pCt. + 4,80 pCt. = 11,14 pCt.	4,801 (2,41 pCt. + 1 pCt.) = 16,37 pCt.
50	6,34 pCt. + 7,11 pCt. = 13,45 pCt.	7,107 (2,41 pCt. + 1 pCt.) = 24,23 pCt.

Het wonderlijke resultaat is, dat de huurkosten bij vrije concurrentie en onder hypothese der rationaliteit nog niet de helft uitmaken van de kosten van een nieuwgebouwde eigen woning in het eerste jaar; vergelijk 3,41 pCt. versus 7,34 pCt. Hier moeten wij echter onmiddellijk iets aan toevoegen. Bovenstaande conclusie is alleen geldig, als voor de amortisatie van de aangegane schuld inderdaad het annuïteitenstelsel wordt gekozen.

Wij kunnen echter ook een ander aflossingssysteem kiezen. Wanneer wij door de jaren heen het verloop van „kosten eigen woning” en „huurkosten” meer bij elkaar willen doen aansluiten, betekent dit, dat de aflossing naar latere jaren moet worden verschoven. Willen wij de hypothecaire schuld echter niet laten toenemen, dan moeten wij minstens de rente opbrengen ad 6 pCt. + 1 pCt. onderhoudskosten. Dit komt neer op 7 pCt., tegenover 7,34 pCt. bij annuïteiten. Deze weg geeft niet veel soelaas. Pas als wij de schuld de eerste jaren konden laten toenemen zouden de kostenverlopen gelijkvormig kunnen worden. Gegeven de huidige hypothecaire mogelijkheden is deze weg niet te bewandelen.

Op te brengen lasten.

Een aflossingsschema over een groot aantal jaren dient men eigenlijk niet meer te behandelen als een kostenaspect, maar veelmeer als een alternatief genot over een groot aantal jaren; m.a.w. de aflossingslast moet zodanig over een aantal jaren verdeeld worden, dat de relatieve last, d.i. het ontgane genot aan andere consumptiegoederen, relatief gelijk blijft. Dit is dus typisch een financieringskwestie. Om dit toe te lichten zullen wij nu een voorbeeld uitwerken, dat bruikbaar kan zijn op het gebied van volkshuisvesting.

Allereerst nemen wij aan, dat het bij een welvaarts-toename van 4 pCt. per jaar acceptabel is de huur met 4 pCt. per jaar toe te laten nemen. Als de onderhoudskosten nu ook per jaar 4 pCt. stijgen, dan krijgen wij voor aflossing en rente per jaar ook 4 pCt. meer beschikbaar.

Uitgaande van de 4 pCt. welvaartsstijging kunnen wij bij een voor de overheid redelijke rente van 5 pCt. uitgaan van een aflossing van 2,6 pCt. in het eerste jaar. Dit is voldoende om bij een stijging van 4 pCt. per jaar gedurende de levensduur de stichtingskosten te amortiseren.

TABEL 2.

Schema van de schuldontwikkeling over de successieve jaren bij een rentevoet van 5 pCt., een schuldaflossing van 2,6 pCt. en een welvaartsstijging van 4 pCt. per jaar

(Ieder jaar wordt de rente over de nog openstaande schuld bijgeteld. Hierop komt in mindering de per jaar 4 pCt. stijgende schuldaflossing. De tabel is opgesteld op basis aanvangsschuld = 100)

Bruto-schuld	Aflossing	Netto-schuld	Jaar	Bruto-schuld	Aflossing	Netto-schuld	Jaar
105	2,6	102,4	1	152,6	6,9	145,7	26
107,5	2,7	104,8	2	153	7,2	145,8	27
110	2,8	107,2	3	153,1	7,5	145,6	28
111,2	2,9	108,3	4	152,9	7,8	145,1	29
113,7	3	110,7	5	152,4	8,1	144,3	30
116,2	3,2	113	6	151,5	8,4	143,1	31
118,7	3,3	115,4	7	150,3	8,8	141,5	32
121,2	3,4	117,8	8	148,6	9,1	139,5	33
123,7	3,6	120,1	9	146,5	9,5	137	34
126,1	3,7	122,4	10	143,8	9,9	133,9	35
128,5	3,8	124,8	11	141,6	10,3	131,3	36
131	4	127	12	137,9	10,7	127,2	37
133,3	4,2	128,1	13	133,6	11,1	122,5	38
134,5	4,3	130,2	14	128,6	11,5	117,1	39
136,7	4,5	132,2	15	123	12	111	40
140,8	4,7	134,1	16	116,5	12,5	104	41
140,8	4,9	135,9	17	109,2	13	86,2	42
142,7	5,1	137,6	18	90,5	13,5	77	43
144,5	5,3	139,2	19	80,8	14	66,8	44
146,2	5,5	140,7	20	70,1	14,6	55,5	45
147,7	5,7	142	21	57,7	15,2	42,5	46
149,1	5,9	143,2	22	44,6	15,8	28,8	47
150,4	6,2	144,2	23	30,2	16,4	13,8	48
151,4	6,4	145	24	15,5	17,1	.	nu is de schuld geamortiseerd
152,2	6,7	145,3	25				
152,6	6,9	145,7	26				

In dit schema blijkt de bruto-schuld aanvankelijk toe te nemen tot 153,1. Uit een oogpunt van relatief gelijkmatige aflossing is dit echter rationeel. De opmerkelijke lezer zal het opvallen, dat wij hier iets soortgelijks vinden als bij de wonderlijke discongruentie tussen de „kosten eigen woning” en de „huurkosten”. Feitelijk gaat het hier om hetzelfde verschijnsel. De steeds hoger wordende bouwkosten door de stijgende lonen komen nu echter naar voren als steeds *stijgende* welvaart, waarvan wij een (relatief) gelijk deel voor de woonkosten bestemmen. Het economisch model is hiermee gesloten. Als men echter om reden van financieringstradities de schuld rustend op een huis niet mag laten stijgen boven de stichtingskosten en op die grond minstens de volledige rente opbrengt, is men feitelijk aan het sparen. Men brengt immers nu een relatief zware woonlast op ten gunste van een relatief geringe last in de toekomst.

Conclusie.

Tot besluit willen wij de volgende conclusies trekken.

1. Van overheidswege opgezette volkshuisvesting mag uitgaan van een *relatief* gelijkblijvende huur. In ons zeer onvolledige model zou deze huur zijn 2,6 pCt. + 1 pCt. = 3,6 pCt. van de stichtingskosten met een jaarlijkse stijging van 4 pCt. Bij stichtingskosten van bijv. f. 25.000 komt dit uit op een basishuur van ca. f. 17,50 per week. Deze huur moet dan jaarlijks met 4 pCt. worden verhoogd.

2. Bij een zgn. vrije woningmarkt zullen de huren belangrijk lager liggen dan de op orthodoxe wijze berekende kosten van een nieuwe eigen woning. Toch kan men dan terecht spreken van een economisch evenwicht. Op deze gronden kan men zich afvragen of er inderdaad nog zo'n onevenwichtige woningmarkt bestaat.

3. De groep mensen, die een eigen woning gaat bouwen, *spaart* bij de huidige aflossingstradities voor de toekomst. Een vergroting van deze groep vergemakkelijkt het macro-financieringsprobleem van de woningbouw.

4. Wat betreft economische studie (hoe theoretisch ook) op het gebied van de volkshuisvesting zijn wij nog niet in de onrendabele top verzeild.

Rotterdam.

Drs. R. F. M. LUBBERS.

De concurrentiepositie van onze agrarische sector is aan het verzwakken. De pogingen tot specialisatie, standaardisatie enz. hebben tot dusver niet tot een aanwijsbare rendementsverbetering geleid. Een oplossing zal moeten worden gezocht, o.a. in de richting van een aanzienlijk geringer aantal bedrijven. Een grote mate van coördinatie vooral met onze E.E.G.-partners is wenselijk. De landbouw binnen de E.E.G. zou moeten worden gericht op hoogwaardige en luxe produkten zoals fruit, groente, poot- en zaaigoed, fokvee, bloemen, sierheesters enz., en gepaard moeten gaan met een aanzienlijke inkringing van de verbouw van produkten als granen, voedergewassen en vlees. Gelijktijdig zou van deze laatste artikelen de produktie in bijv. Noord-Afrika en Latijns-Amerika dienen te worden opgevoerd en verbeterd met een bepaalde garantie omtrent de afzetmogelijkheden binnen de E.E.G. De sanering van onze landbouw zou aldus, in nauwe samenwerking met onze E.E.G.-partners, mede dienstbaar kunnen worden gemaakt aan de verbetering en opvoering van de ontwikkelingshulp.

Het agrarisch dilemma

In zijn algemeenheid kan worden gesteld dat het voor elk land een fundamentele noodzaak is, aan de bevolking uit eigen middelen een adequaat voedselpakket beschikbaar te kunnen stellen, verkregen uit eigen landbouwproduktie c.q. door import van voedsel door middel van export van andere, bijv. industriële, goederen, diensten enz. Hierbij zou men zich zelfs akkoord kunnen verklaren met het feit dat deze primaire adequate voedselvoorziening verzekerd wordt onder omstandigheden welke nationaal bezien een verlies zouden kunnen opleveren. Houdt men evenwel een landbouwproduktie in stand welke groter is dan deze primaire behoefte of zodanig is samengesteld dat zij het land continu verlies oplevert dan krijgt men een onhoudbare situatie waarbij de problemen en moeilijkheden steeds verder in omvang toenemen en tot een zeer ernstige crisis in de agrarische sector kunnen leiden.

Hoe is nu de situatie in Nederland in verband met het hierboven gestelde? Een adequate voedselvoorziening voor onze bevolking is onder de huidige omstandigheden zonder meer gewaarborgd. Gaat men echter na, of de activiteiten van de agrarische sector, inclusief deze primaire taak, voor ons land nu wel zo gunstig zijn, dan komt men tot zeer merkwaardige feiten. Nemen we bijv. de agrarische activiteiten op het gebied van in- en uitvoer onder de loep, dan krijgen we het volgende beeld:

Het jaar 1953 werd als uitgangspunt genomen omdat mag worden verondersteld dat de directe invloed van de tweede wereldoorlog en van de „Korea-affaire” op de handel in agrarische produkten toen was uitgewerkt. Uit de tabel blijkt dat de agrarische sector op het gebied van in- en uitvoer een gunstig beeld vertoont, nl. toenemende overschotten. In vergelijking met de handel in overige goederen neemt de relatieve betekenis van agrarische produkten, vooral bij de export, steeds verder af, maar het saldo blijft positief. Deze relatieve daling is veroorzaakt door de zeer sterke industriële expansie van Nederland.

Wat dit aspect betreft zou men op het eerste gezicht kunnen stellen dat alles wijst op een gezonde ontwikkeling. Het gunstige saldo op de agrarische handelsbalans impliceert evenwel nog niet dat het *rendement* van deze handel ook in alle opzichten gunstig is. In dit verband moge ik verwijzen naar een artikel van Prof. Dr. J. Horring ¹⁾, waarin wordt aangetoond dat bijv. de import van krachtvoer t.b.v. de melkproduktie ons de laatste jaren een nettoverlies aan het buitenland heeft opgeleverd van globaal f. 40 mln. per jaar. Dit roept de vraag op of een diepgaande analyse van het werkelijk rendement van onze buitenlandse agrarische handel niet dringend gewenst is.

¹⁾ „Teveel landbouwgrond in Nederland?”, door Prof. Dr. J. Horring in „E.-S.B.” van 15 mei 1963.

TABEL 1.

In- en uitvoer van agrarische produkten

(in mln. glds.)

Jaar	Invoer			Uitvoer			Saldo	
	Totale Ned. invoer, excl. agrarische produkten (1)	Totaal van agrarische produkten (2)	Kolom (2) in pCt. van (1) (3)	Totale Ned. uitvoer, excl. agrarische produkten (4)	Totaal van agrarische produkten (5)	Kolom (5) in pCt. van (4) (6)	Kolom (1) en (4) (7)	Kolom (2) en (5) (8)
1953	6.254	2.772	44	4.876	3.304	68	— 1.378	+ 532
1957	11.639	3.920	34	7.718	4.052	52	— 3.921	+ 132
1961	14.530	4.122	28	10.861	4.851	45	— 3.669	+ 729
1962	15.250	4.108	27	11.451	5.145	45	— 3.799	+ 1.037

Bron: C.B.S.: Statistiek voor de land- en tuinbouw;
C.B.S.: Statistisch Zakboek.

Nu uit het bovenstaande blijkt dat de agrarische handelsbalans een toenemend overschot oplevert, rijst de vraag of het binnenlands verbruik soms de oorzaak is van de bestaande moeilijkheden. De volgende tabel geeft ons hierover enig inzicht.

TABEL 2.

Indexcijfers van de consumptieve bestedingen van de Nederlandse bevolking
(1953 = 100)

Voedings- en genotmiddelen	1953	1957	1959	1960	1961
Waarde in mln. glds.	6.137	7.989	8.588	9.007	9.591
Idem indexcijfers	100	130	138	145	154
Prijs	100	113	116	116	118
Hoeveelheid	100	115	119	124	130
Idem per hoofd van de bevolking	100	109	110	113	118

Bron: C.B.S.: Statistisch Zakboek.

Het blijkt dat de binnenlandse afzet van agrarische produkten zich bevredigend heeft ontwikkeld. Dit geldt ook indien we uit de post „Voedings- en genotmiddelen” de produkten lichten welke voor een belangrijk deel hun oorsprong vinden in onze eigen agrarische produktie, zoals zuivelprodukten, aardappelen, groente en fruit, vlees en vleeswaren, brood, en de consumptie van eigen produkten door landbouwers. Het aandeel van deze produkten in de totale post „Voedings- en genotmiddelen” heeft zich, wat de waarde betreft, gehandhaafd op ca. 60 pCt.

Het is wel gewenst op te merken dat de ontwikkeling van de *hoeveelheid* gunstiger is geweest dan die van de *prijs*. Hierdoor kan globaal vastgesteld worden dat een en ander zich voor de consumenten gunstiger heeft ontwikkeld dan voor de producenten. Of de agrarische producenten deze voor hen minder gunstige ontwikkeling der prijzen hebben kunnen opvangen door lagere kosten is in de volgende tabellen terug te vinden.

TABEL 3.

Indexcijfers van de prijzen^{a)} van landbouwprodukten (af bedrijf) en van kostenfactoren
(1949/50 — 1952/53 = 100)

Omschrijving	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61
Akkerbouwprodukten	103	110	111	124	106
Veeteeltprodukten	108	100	98	98	98
Landbouwprodukten (totaal) ..	106	102	101	104	100
Kostenfactoren	125	131	137	140	145

a) Ongeacht nabetalingsen.

Bron: Maandstatistiek van de landbouw.

De in de tabellen 3 en 4 vermelde gegevens tonen overduidelijk aan dat de situatie voor de agrarische producenten steeds slechter wordt. De kostenfactoren (tabel 3) liggen in 1960/61 ruim 40 pCt. boven het indexcijfer van de opbrengstprijzen. Dit komt ook tot uitdrukking in het stijgende aandeel van het verbruik van grondstoffen en diensten (tabel 4, punt 4), hetwelk is opgelopen van 26 pCt. tot 38 pCt. van de totale produktie, bij een vrijwel gelijkblijvend aandeel van de netto toegevoegde waarde, nl. 50 pCt. M.a.w., de marge voor de ondernemers in de agrarische sector toont een onrustbarende daling! Het gemiddelde inkomen per *bedrijf* is tussen 1950 en 1961 dan ook slechts gestegen van ca. f. 6.000 tot ca. f. 7.000 per jaar (index 117; 1950 = 100). In diezelfde periode

TABEL 4.

Waarde land- en tuinbouwproduktie, toegevoegde waarde en agrarisch inkomen^{a)}
(in mln. glds.)

	1950	1955	1959	1960	1961
1. Totale produktie	4.198	5.581	6.495	6.898	7.002
2. Interne leveringen	717	899	960	764	866
3. Bruto-produktie (1 - 2) ...	3.481	4.682	5.535	6.134	6.136
4. Verbruik van grondstoffen en diensten (excl. interne leveringen)	1.125	1.720	2.452	2.532	2.651
5. Bruto toegevoegde waarde tegen marktprijzen (3 - 4)	2.356	2.962	3.083	3.602	3.485
6. Afschrijvingen	146	205	256	261	273
7. Netto toegevoegde waarde tegen marktprijzen (5 - 6)	2.210	2.757	2.827	3.341	3.212
8. Indirecte belastingen	74	82	88	90	95
9. Subsidies	13	65	308	366	414
10. Netto toegevoegde waarde tegen factorkosten (agrarisch inkomen 7 + 8 + 9)	2.149	2.740	3.047	3.617	3.531
4 in pCt. van 1	26	30	38	37	38
10 in pCt. van 1	51	50	47	52	50

a) Alle gegevens hebben betrekking op kalenderjaren.

Bron: Maandstatistiek van de landbouw.

steeg het indexcijfer van de gemiddelde verdiende bruto-ùurlonen en weeklonen voor nijverheidsarbeiders (september/oktober 1947 = 100):

Uurlonen: september - oktober 1950: 117
oktober 1961: 246

Weeklonen: september - oktober 1950: 118
oktober 1961: 234

Men dient zich hierbij terdege te realiseren dat de overheid de agrarische sector zeker niet aan zijn lot heeft overgelaten. Aan *directe* producentensubsidies is in de afgelopen tien jaren ruim f. 2 mrd. aan deze sector toegevloeid. Hier komen nog bij de vele honderden miljoenen-guldens, welke *indirect* aan deze sector ten goede zijn gekomen, zoals cultuurtechnische werken, landbouwvoorlichting, landbouwonderwijs enz.

Ook de agrarische sector heeft niet stil gezeten; want de investeringen in vaste activa, bijv. voor bedrijven in de landbouw, bosbouw en visserij, bedroegen in de afgelopen tien jaren ca. 10 pCt. van de totale Nederlandse netto-investeringen in bedrijven. Het voorgaande houdt m.i. in dat, ondanks alle nationale en individuele inspanningen, de concurrentiepositie van onze agrarische sector aan het verzwakken is en tevens dat alle pogingen tot specialisatie, standaardisatie enz. *niet* tot een aanwijsbare rendementsverbetering voor de agrarische sector hebben geleid.

Wie zou verwachten dat men — d.w.z. overheid, volksvertegenwoordiging en de agrarische sector —, deze ontwikkeling kennende, al jaren bezig is aan het uitwerken van een plan op nationale basis om hierin drastisch verbetering te brengen, zal alras ontdekken dat dit slechts zeer ten dele het geval is. Men doet wat in de periferie der problematiek, maar niet veel meer. Het onlangs voorgestelde „Saneringsfonds voor de Landbouw” bewijst evenwel dat men deze problematiek nu iets ruimer wil aanpakken dan voorheen. Erg gerust kan men hierover echter niet zijn. Op de algemene vergadering van de C.H.U.²⁾ betoogde Mr. Beernink o.a.: „Naar mijn innige overtuiging is de kleine boer meer geholpen met overheidsmaatregelen

²⁾ Zie: „Christelijk Historisch Weekblad”, no. 14, dd. 3 april 1964, blz. 4 en 5.



die hem in ieder geval financiële steun opleveren, dan met vrije economie". Dat weten we dan tenminste! Ik vraag me alleen af, of de heer Beernink een dergelijke politiek ook zou willen volgen voor de overige sectoren van ons bedrijfsleven.

De meeste andere politieke partijen komen in grote lijnen met dezelfde ideeën naar voren als de heer Beernink, zodat we moeten vaststellen dat dit zo ongeveer de gemiddelde oplossing is voor de agrarische problemen van onze grote politieke partijen. Bij dit alles is het merkwaardig te moeten constateren dat bijv. de industriële vakbeweging hiertegen niet in verzet komt. Waarom wel meedogenloze internationale concurrentie voor de industrie en niet voor de landbouw? Per slot van rekening moeten de werknemers, wier belangen zij behartigen, toch maar een dusdanige arbeidsprestatie leveren dat onze industrie zich in het vrije economische spel kan handhaven! Bovendien moeten ze daarbij op indirecte wijze nog bijdragen in de lasten welke onze nationale landbouw, zoals deze nu is, met zich brengt.

Zoals de zaken op agrarisch gebied er momenteel voorstaan kan het niet langer. Een oplossing zal gezocht moeten worden, o.a. in de richting van een aanzienlijk geringer aantal bedrijven, welke door hun bedrijfsomvang de mogelijkheden in zich houden tot grootscheepse mechanisatie, specialisatie enz. Alleen op dergelijke bedrijven zullen de agrarische ondernemers en werknemers een inkomen kunnen verwerven dat op het niveau ligt dat nu in de overige sectoren van ons bedrijfsleven als normaal wordt aanvaard. Graag wil ik hiervoor ook wijzen op de interessante artikelen van Mr. J. A. Freseman Gratama³⁾, die hierin m.i. overduidelijk heeft aangetoond, dat we wat landbouwgronden betreft in een zeer ruime, zo niet te ruime, jas zitten en dat bijv. de marginale gronden zonder bezwaar uit de productie zouden kunnen worden genomen. Nu mag het vrijwel algemeen goed zijn geworden te suggereren dat het de kant uit moet van minder agrarische werkers, grotere bedrijven, het onttrekken van marginale gronden aan hun agrarische bestemming enz., maar vanuit de agrarische sector zelf worden slechts weinig en summiere plannen naar voren gebracht om voor deze situatie een structurele oplossing te brengen. Maar al te graag en al te gemakkelijk valt men hiervoor terug op de overheid, terwijl toch in de allereerste plaats in het belang van onze agrariërs de „doe het zelf"-gedachte mij hier uitermate gewenst en noodzakelijk voorkomt.

-Wil men, om het Nederlandse volk onder alle omstandigheden een bepaald minimum voedselpakket van eigen

³⁾ Zie „E.-S.B." van 12 september 1962, 3 april 1963 en 18 maart 1964.

bodem beschikbaar te kunnen stellen, hiervoor een landbouwproductie handhaven welke qua kosten boven het internationale kostenniveau uitkomt, dan zal de overheid op duidelijke wijze de financiële consequenties hiervan aan het Nederlandse volk moeten bekendmaken. Onze Minister van Landbouw wacht hier wel een uitzonderlijk zware taak. Niet alleen de binnenlandse landbouwproblemen, maar ook de landbouwproblemen in de E.E.G., in de ontwikkelingslanden enz. missen hun uitwerking op Nederland niet. Ons land dient, doordat zijn welvaart voor een belangrijk gedeelte gebaseerd is op export, een zo „open" mogelijke handelspolitiek te voeren⁴⁾, waarbij eventuele protectionistische maatregelen op agrarisch gebied onze export van industriële goederen wel eens in gevaar zou kunnen brengen.

Een sanering van de landbouw binnen onze grenzen door middel van de wel algemeen erkende maar nog weinig in de praktijk gerealiseerde methoden moet ons uit het huidige dilemma brengen. Een grote mate van coördinatie vooral met onze E.E.G.-partners is in dit verband hoogst wenselijk. Het komt mij voor dat bijv. de hooggeïndustrialiseerde E.E.G. zichzelf en een aantal ontwikkelingslanden een enorme dienst zou kunnen bewijzen door binnen de E.E.G. tot beperking van de agrarische productie te streven en de hierdoor ontstane behoefte te dekken door importen uit bijv. Noord-Afrika en Latijns-Amerika. De landbouw binnen de E.E.G. zou derhalve moeten worden gericht op de verbouw en teelt van hoogwaardige en luxe producten zoals fruit, groente, poot- en zaaigoed, fokvee, bloemen, sierheesters enz., en gepaard moeten gaan met een aanzienlijke inkrimping van de verbouw van bepaalde traditionele landbouwproducten zoals granen, voedergrassen en vlees. Gelijkzeitig zou van deze laatste artikelen de productie in Noord-Afrika en Latijns-Amerika opgevoerd en verbeterd dienen te worden met een bepaalde garantie omtrent de afzetmogelijkheden binnen de E.E.G. Als historisch voorbeeld zou ik hier willen wijzen op de situatie in het Verenigd Koninkrijk tussen ca. 1850 en 1914 waar men de industriële groei mede heeft kunnen realiseren door de méér arbeidskrachten en minder kapitaal en kennis vergende agrarische productie te vervangen door toenemende importen van voedingsmiddelen. De gewenste binnenlandse sanering van onze landbouw zou op deze wijze en in nauwe samenwerking met onze E.E.G.-partners mede dienstbaar gemaakt kunnen worden aan de eveneens gewenste verbetering en opvoering van de ontwikkelingshulp.

Amsterdam.

A. N. J. VRIENS.

⁴⁾ Zie ook: „De huidige spanningen in onze economie en hun invloed op onze export", door Sidney J. van den Bergh in „E.-S.B." van 20 mei 1964.

Blijf bij — Lees „E.-S.B."!

GELD EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Het bankwezen blijft in de publiciteit. Na de vele commentaren op het ontstaan van de Algemeene Bank Nederland en de Amsterdam-Rotterdam Bank trok de overneming door de Amsterdamsche Bank van Goedewaagen, Gouda nauwelijks belangstelling. Midden april waren reeds de Zuid-Hollandsche Bank te Rotterdam en de Crediet- en Effectenbank te Utrecht tot samenwerking gekomen en in de afgelopen week is tussen Lippmann Rosenthal & Co. en de Hollandsche Koopmansbank overeenstemming bereikt tot verregaande samenwerking. Deze twee gevallen wijzen er op, dat ook bij de kleinere instellingen een drang tot het vormen van grotere eenheden bestaat. Van geheel andere aard is de ontwikkeling bij de Nederlandse Overzeebank. Bij deze instelling voltrekt zich een internationale heroriëntering. Dezer dagen werd bericht, dat de Continental Bank International te New York, een dochtermaatschappij van de Continental Illinois Bank and Trust Company of Chicago, een belang van 10 pCt. bij de Overzee Bank heeft verkregen. Hiertegenover is in de loop der jaren het belang van de Overzee Bank bij de Nederlandse Bank voor Suidafrika Beperk, die eens 100 pCt. heeft bedragen, geleidelijk verminderd tot thans 25 pCt. Aan de andere kant heeft de laatstgenoemde bank sedert 1961 een deelneming in het aandelenkapitaal van de Overzee Bank van ruim 13 pCt.

De geldmarkt is rond de juni-ultimo zeer krap geworden. Het tegoed der banken bij De Nederlandsche Bank daalde van f. 350 mln. tot f. 67 mln. Dit is ver beneden het bedrag van het strafdeposito, terwijl toch f. 53 mln. voorschotten bij de Centrale Bank waren opgenomen. Een verder oplopen van de callgeldrente op 29 juni tot 3 pCt. en op 3 juli, d.i. dus na het einde van de maand, tot 3½ pCt. hield met de marktsituatie verband.

Kapitaalmarkt.

Terwijl, zoals in de vorige kroniek naar voren is gebracht, het particuliere bedrijfsleven het beroep op de emissiemarkt laat toenemen, komt geheel onverwacht de Staat proberen op f. 200 mln. beslag te leggen. In de Miljoenennota 1964 berekende de Minister een tekort op de gehele dienst van f. 1.628 mln. Hieruit zou, rekening houdende met diverse factoren, een kastekort voortvloeien van ca. f. 1.700 mln. Ten dele, nl. met ongeveer f. 750 mln., zou dit worden gefinancierd uit de stortingen op de voorinschrijfrekeningen van de Rijksfondsen. Het beroep op de markt zou dan ca. f. 1.000 mln. bedragen. In de uitgaven waren echter ca. f. 500 mln. aan aflossingen begrepen, zodat het netto beroep f. 500 mln. zou moeten bedragen. In april jl. heeft de Minister berekend dat het totale tekort f. 574 mln. minder zou zijn, dus f. 1.054 mln. In hoeverre deze wijziging het op de kapitaalmarkt te financieren kastekort zou verminderen is niet bekend gemaakt, doch het ligt voor de hand te veronderstellen dat ook dit naar evenredigheid is gedaald. Hieruit zou voortvloeien dat van het oorspronkelijke op de open kapitaalmarkt op te nemen bedrag f. 425 mln. overblijft. In april waren echter reeds twee leningen geplaatst, gedeeltelijk ter consolidatie van een oude lening, doch die per saldo f. 245 mln. nieuw geld hadden opgeleverd. Er resteerde dus een nog te dekken bedrag van f. 180 mln.

De nieuwe lening zal hierin voorzien, waardoor een neutrale financiering tot stand zal komen. Het geboden effectieve rendement is, vergeleken met de huidige marktrente, vrij ruim. Het is overigens zeer wel mogelijk dat de leningsoperatie zelf de marktrente zal beïnvloeden.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1963	H. & L. 1964	26 juni 1964	3 juli 1964
Algemeen	392	419 — 394	402	407
Intern. concerns	548	598 — 553	571	581
Industrie	341	357 — 340	340	343
Scheepvaart	153	161 — 137	138	137
Banken	232	249 — 231	236	233
Handel enz.	165	175 — 165	168	168

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 147,50 a)	f. 157,40	f. 162,80
Philips G.B.	f. 148,30	f. 151,20	f. 153,60
Unilever	f. 138,90	f. 140,90	f. 144,30
Expl. Mij. Scheveningen	398	310	298
A.K.U.	526	471½	464½
Hoogovens, n.r.c.	564½	623	632
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	775	855	869
Nationale-Nederlanden, c.	870	916	901½
Zwanenberg-Organon	900	960	975
Robeco	f. 227	f. 230	f. 233

New York.

Dow Jones Industrials	760	831	
-----------------------------	-----	-----	--

Rentestand.

Langl. staatsobl. b)	4,71	5,08	5,08
Aand.: internationales b)	3,15 c)	3,41	
lokales b)	3,66 c)	3,47	
Disconto driemaands schatkist- papier	2½	4	4

a) Gecorrigeerd in verband met bonus.

b) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

c) 19 december 1963.

C. D. JONGMAN.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave



deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

N.V. WESTLANDSCHE HYPOTHEEKBANK .

zoekt ter versterking van de staf een

jurist
of econoom

van ca 35 jaar, bij voorkeur met ervaring in bankwezen en kennis van onroerend goed.

Eigenhandig geschreven brieven met uitvoerige gegevens worden onder nummer 108 ingewacht bij

Psychologisch Adviesbureau
L. Deen en Dr. J. G. H. Bokslag
Nwe Binnenweg 474, R'dam.

Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

*De Heren HOPE & CO. te Amsterdam en de
Heren R. MEES & ZOONEN te Rotterdam zoeken
voor hun gezamenlijke effectenresearch-afdeling
te Amsterdam een*

**deskundige op het gebied
van effectenbelegging**

*Het is de bedoeling dat deze functionaris naast
het onderzoeken van Nederlandse beleggingen,
zich vooral gaat oriënteren omtrent buitenlandse
beleggingen.*

*Een goed bedrijfs-economisch inzicht en ervaring
in het analyseren en interpreteren van balansen
en cijfermateriaal is g-wenst.*

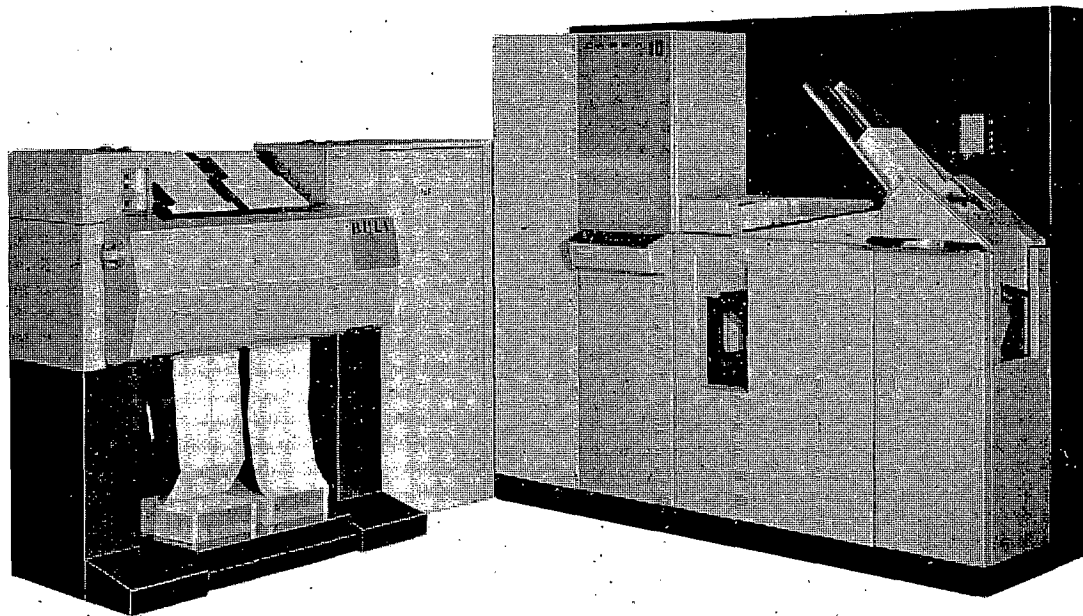
*Sollicitaties te richten aan de Heren HOPE & CO., Keizersgracht 577-581,
Amsterdam.*

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds E.-S.B. in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:
ADVERTENTIE-AFDELING E.-S.B., POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (0 10) 6 02 60

BULL de complete **GAMMA 10** computer voor alle middelgrote bedrijven

- bijzonder kleine opstellingsruimte ● ogenblikkelijk te installeren en in gebruik te nemen (geen air-conditioning) ● alle bewerkingsfasen - lezen, ponsen, rekenen en schrijven - hebben gelijktijdig plaats en zijn gecontroleerd
- volledig geregistreerd programma (geen schakelborden) ● kortste en eenvoudigste instructies ter wereld ● optimale verhouding kosten/prestaties (kosten verwerking loonadministratie bijv. circa 1/3 van vroeger)
- programma's en papier snel en eenvoudig te verwisselen ● gelijktijdig afdrukken in normaal en C.M.C. 7-schrift ● mogelijkheid koppeling documentenlezer voor formulieren met C.M.C. 7-schrift ● desgewenst ponsbandinvoer ● mogelijkheid bijponsen in oorspronkelijke kaarten.



Bull

BULL DIEN DE VOORUITGANG

BULL NEDERLAND, VLIEGTUIGSTRAAT 26, AMSTERDAM-W., TEL. (020) 18 65 55

Algemene Kunstzijde Unie n.v. Arnhem

Bij onze onderneming kunnen geplaatst worden enkele

ECONOMEN (baccalaureus of drs.)

die tewerk zullen worden gesteld in één van de volgende sectoren:

- a. **Marktonderzoek**, een afdeling die ten dienste van de hoofdafdeling Verkoop economische onderzoeken verricht, verband houdende met de afzet van onze rayon en synthetische garens en vezels. In dit verband zal ook persoonlijk contact met relaties in binnen- en buitenland nodig zijn. Practische zin en commercieel inzicht zijn hiervoor vereist. Bij voorkeur enkele jaren ervaring op het gebied van marktonderzoek. Leeftijd ca. 30 jaar.
- b. **Economische Ontwikkeling**, waar men zowel t.a.v. bestaande als nieuwe activiteiten van de A.K.U. economische onderzoeken verricht in binnen- en buitenland. Voor deze afdeling zoeken wij een jonge medewerker zonder ervaring. Een redelijke beheersing van de moderne talen is wel gewenst.
- c. **Bedrijfs-economische Dienst**, waar plaats is voor een econoom afgestudeerd in bedrijfs-economische richting. Tot de taken waarmede hij na een inwerkperiode zal worden belast behoren kostprijsanalyses en -vergelijkingen, bedrijfseconomische prognoses e.d. Ervaring op dit gebied strekt tot aanbeveling.
- d. **Administratieve organisatie**. Voor deze sector zoeken wij een econoom met speciale belangstelling voor de administratief-organisatorische problemen in een grote onderneming. Ook hier bestaat voorkeur voor iemand met ervaring.



Sollicitaties, voorzien van pasfoto en onder vermelding van nummer 53 te zenden aan het adres Velperweg 76 te Arnhem

KWANTITEIT of KWALITEIT ?

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.” te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U beslist niet.

★

Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkomende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.” inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep in „E.-S.B.” geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod”.

★

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.” als medium in te schakelen.

Advertentie-afdeling „E.-S.B.”
Postbus 42 — Schiedam.

NATIONALE-NEDERLANDEN N.V.

gevestigd te Delft

De Raad van Bestuur van Nationale-Nederlanden N.V. heeft, met goedkeuring van het College van Commissarissen, besloten ten laste van de agioreserve een uitkering aan haar aandeelhouders te doen van 10% in aandelen in haar kapitaal, delende in de resultaten van 1 januari 1964 af.

Deze uitkering, waarover geen Nederlandse dividend- en inkomstenbelasting verschuldigd is, zal vanaf maandag 6 juli 1964 verkrijgbaar zijn tegen inlevering van dividendbewijs No. 2 van de aandelen, resp. van de certificaten van aandelen uitgegeven door het Administratiekantoor van het Algemeen Administratie- en Trustkantoor N.V. Tegen inlevering van één dividendbewijs No. 2 van de aandelen of van de certificaten van aandeel van f 1.000.— nominaal of tegen inlevering van tien dividendbewijzen No. 2 van de certificaten van aandeel van f 100.— nominaal kan een certificaat van aandeel van f 100.— nominaal worden verkregen. Tegen inlevering van tien dividendbewijzen No. 2 van de aandelen of van de certificaten van aandeel van f 1.000.— nominaal of tegen inlevering van honderd dividendbewijzen No. 2 van de certificaten van aandeel van f 100.— nominaal of elke combinatie van dividendbewijzen welke recht geeft op nominaal f 1.000.— nieuw kapitaal kunnen, met inachtneming van het bepaalde in artikel 4 van de Statuten van Nationale-Nederlanden N.V., ter keuze van de houder, een aandeel op naam van f 1.000.— nominaal, een certificaat van aandeel van f 1.000.— of tien certificaten van aandeel van elk f 100.— nominaal worden verkregen. Aanmaak- en zegelkosten ter zake van certificaten worden aan aanbieders van dividendbewijzen niet in rekening gebracht.

Diegenen die aandelen op naam wensen dienen hun volledige naam (met voornamen voluit) en adres op te geven. Aflevering van de bewijzen van aandeel op naam zal zo spoedig mogelijk, doch niet eerder dan vier weken na de inlevering der dividendbewijzen geschieden.

De inlevering van de dividendbewijzen kan geschieden bij de hieronder vermelde banken te Amsterdam, 's-Gravenhage en Rotterdam, voor zover althans in die plaatsen gevestigd:

Amsterdamsche Bank N.V.
Hollandsche Bank-Unie N.V.
Hope & Co.
Labouchere & Co. N.V.
R. Mees & Zoonen

Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.
Nederlandsche Middenstandsbank N.V.
Nederlandse Overzee Bank N.V.
Pierson, Heldring & Pierson
Rotterdamsche Bank N.V.
De Twentsche Bank N.V.

Voor zover de dividendbewijzen No. 2 op 31 december 1964 niet ter verwisseling zijn aangeboden zullen de daarvoor beschikbaar gehouden aandelen en/of certificaten worden verkocht. De opbrengst zal daarna in contanten pro rata ter beschikking worden gehouden van de houders van deze dividendbewijzen.

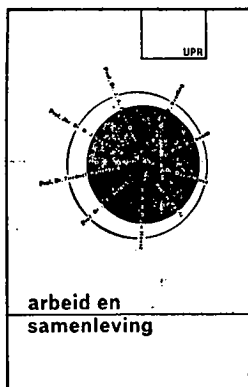
Delft/Rotterdam, 2 juli 1964
Nationale-Nederlanden N.V.
Administratiekantoor van het Algemeen Administratie- en Trustkantoor N.V.

arbeid en samenleving

Voordrachten gehouden ter gelegenheid van het tiende Lustrum van de Nederlandsche Economische Hoogeschool te Rotterdam

Omvang: 152 blz.

Paperback-editie f 8.90



Verkrijgbaar bij de boekhandel

UNIVERSITAIRE PERS ROTTERDAM

De veranderde plaats van de arbeid in onze samenleving	Prof. Dr. J. Tinbergen (hoogleraar te Rotterdam)
Stellung und Sinn der Arbeit in der heutigen Gesellschaft	Prof. Dr. Friedrich Karrenberg (hoogleraar te Keulen)
Filosofie en arbeid	Prof. Dr. R. F. Beerling (hoogleraar te Leiden)
De veranderde plaats van de arbeid, psychologisch beschouwd	Prof. Dr. Jhr. D. J. van Lennep (hoogleraar te Utrecht)
De veranderde plaats van de leidinggevende arbeid in de onderneming	Ir. P. H. Bosboom (organisatie-adviseur te Amsterdam)
Verzelfstandiging en vermaatschappelijking van de arbeid	Prof. Dr. J. A. A. van Doorn (hoogleraar te Rotterdam)
Onderneming en arbeid	Ir. A. H. Ingen Housz (oud-directeur van de N.V. Kon. Ned. Hoogovens en Staalfabrieken te IJmuiden)
Die Ungleichheit der Chancen im Zugang zur höheren Schulbildung	Prof. H. Popitz (hoogleraar te Basel)
Labour relations and income policies	Dr. David Morse (directeur-generaal Internationaal Arbeidsbureau te Genève)

NEDERLANDSE NORNESS SCHEEPVAART MAATSCHAPPIJ n.v.

te Amsterdam vraagt een

CONTROLLER

Hij zal zich — met betrekking tot de schepen die varen onder het beheer van het Nederlandse kantoor — geheel zelfstandig belasten met budgettering, samenstelling van maand- en kwartaaloverzichten en tevens met het opmaken van de jaarstukken van de vennootschap.

Hij geeft leiding aan 2 medewerkers, die hem bij deze taak terzijde staan. Het kantoor telt in totaal 12 medewerkers. Wij denken in dit verband aan een 35- tot 45-jarige man, die na een H.B.S.-opleiding, minstens het S.P.D.-diploma heeft behaald.

Als vereisten gelden voorts:

- enige jaren praktische ervaring in een soortgelijke functie
- redelijke spreek- en schrijfvaardigheid in de Engelse taal; dit in verband met rapportage aan de moedermaatschappij
- snelle en efficiënte werkwijze.

Gaarne eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven brieven met uitvoerige inlichtingen te richten aan het LABORATORIUM VOOR TOEGEPASTE PSYCHOLOGIE, Vcsiusstraat 54-55, Amsterdam-Z., onder letters K. C. N.